CZU: 82.02″18″ DOI:10.5281/zenodo.7138045

CURENTELE ARTISTICE DIN SECOLUL AL XIX-LEA: INTERACȚIUNI ȘI DIFERENȚE

Emilia TARABURCA
doctor în filologie, conferențiar universitar
ORCID: 0000-0003-1555-1545
Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Litere,
Centrul Științific Didactic Literatura Universală și Comparată

Evoluția literară reprezintă un sistem dinamic, în permanentă dezvoltare și transformare, o structură deschisă care include diverse tipuri de relații în care niciodată nu conține lupta, dar și interacțiunea, dintre vechi și nou, proces ce asigură continuitatea și trecerea de la o formă la alta.

Prezenta cercetare urmărește relațiile de acest tip ale curentelor și fenomenelor literare (mai exact, ale romantismului, realismului, naturalismului, parnasianismului și estetismului) din secolul al XIX-lea. O atenție specială se acordă urmăririi trăsăturilor similare și diferențelor, raportului: ”realism – clasicism”, ”realism – romantism”, ”realism – naturalism”, ”parnasianism – romantism”, ”parnasianism – naturalism”, ”estetism – parnasianism”. În contextul analizei realismului, se explică mai multe variante ale acestui curent artistic, apărute în diverse contexte istorice și culturale, precum: ”realismul critic”, ”realismul romantic”, ”realismul socialist” și ”realismul magic”.

Cuvinte-cheie: *proces literar, interacțiune, romantism, realism, naturalism, parnasianism, estetism.*

ARTISTIC CURRENTS OF THE 19th CENTURY: INTERACTIONS AND DIFFERENCES

Literary evolution represents a dynamic system, in perpetual development and transformation, an open structure that includes various types of relations in which never ceases the battle, but also the interaction between old and new, a process that ensures continuity and transition from one form to another.

The present research follows this type of relations between literary currents and phenomena (more precisely, of Romanticism, Realism, Naturalism, Parnassianism and Aestheticism) of the 19th century. Special attention is paid to the follow-up of similar features and differences, to the ratio: “Realism – Classicism”, “Realism – Romanticism”, “Realism – Naturalism”, “Parnassianism

– Romanticism", "Parnassianism – Naturalism", "Aestheticism – Parnassianism".

In the context of Realism analysis, several variants of this artistic current are explained, which have appeared in various historical and cultural contexts, such as: "Critical Realism", "Romantic Realism", "Socialist Realism" and "Magical Realism".

Keywords: *literary process, interaction, Romanticism, Realism, Naturalism, Parnassianism, Aestheticism.*

Procesul literar se constituie, asemenea unui organism viu, în permanentă dezvoltare, „în permanentă „criză" și în permanentă „tranziție"" [4, p, 83], dintr-o rețea de relații interdependente. Nu reprezintă un fenomen static, ci o desfășurare continuă, dinamică, un sistem deschis în care fermentează o necontenită luptă, dar și o interacțiune între vechi și nou, între tradiție și inovație. În plan cronologic, are loc continuitatea unor componente, dispariția altora, reînvierea unor posibilități nerealizate sau uitate, erupția neașteptată a unora și efectul întârziat al altora. Reprezintă o structură deschisă care include diverse sisteme de relații (dispariție, continuitate, asimilare, recurență ș.a.) cu o tensiune permanentă între diferite straturi, proces care provoacă trecerea de la o formă la alta.

Raportul „realism – clasicism"

1. Dacă aplicăm teoria lui F. Nietzsche, lansată în studiul *„Nașterea tragediei"* [3], și realismul, și clasicismul se includ pe axa apolinică a artei care se caracterizează prin tendința spre armonie, echilibru, luciditate, claritate, ordine, rațiune, măsură, lumină etc. (în comparație cu cea dionisiacă în care se include romantismul și care se caracterizează prin tendința spre exaltare, impuls, iraționalitate, pasiune, afect, zbucium, haos, obscuritate etc.)

2. Ambele curente artistice parcă pornesc de la formula „dorim să descriem obiectiv realitatea", dar dacă clasicismul, din întreaga realitate selectează și prezintă doar aspectele ei frumoase, acelea care pot servi ca exemplu demn de a fi urmat, atunci realismul zugrăvește realitatea în toată multitudinea manifestărilor sale, atât frumoase, cât și urâte, chiar manifestă un interes mai sporit pentru dezvăluirea și critica aspectelor ei negative.

3. Și clasicismul, și realismul apelează la rațiune, doar că pentru clasicism principiul rațiunii, concomitent cu tendința spre armonie,

proporționalitate, claritate și echilibru, a presupus elaborarea unor reguli/norme și urmărirea respectării lor. Realismul, în această ordine de idei, a considerat că omul rațional este omul liber și a oferit o mai mare libertate, atât scriitorului, cât și cititorului, libertatea de a selecta și prezenta materialul de lucru și libertatea la propriile opinii și concluzii.

4. Și pentru realism, și pentru clasicism este specific principiul tipizării, dar nu coincide în totalitate conținutul acestuia. Tipizarea în clasicism nu se închide într-un cronotop și prezintă modele general-umane, universale; presupune accentuarea unei trăsături de caracter, foarte des întâlnită, care rămâne aceeași de la începutul până la sfârșitul operei, orice s-ar întâmpla. De exemplu, în comedii: avarul, ipocritul, mizantropul ș.a.; în tragedii: patriotul, înțeleptul, cumpătatul ș.a. Spre deosebire de acesta, personajul tipic din realism este tipic pentru un timp istoric și un spațiu geografic concrete; acesta se poate schimba în funcție de mediu și circumstanțe și, de regulă (excepții ar fi unele personaje balzaciene), nu se limitează la o singură și predominantă trăsătură de caracter.

5. Și clasicismul, și realismul urmăresc scopul educativ, dar se deosebesc la nivel de țintă: pe cine educă. În clasicism finalitatea constă în educarea cetățeanului supus statului absolutist (cu alte cuvinte, regelui), în timp ce personajul realist, cu un mod de gândire mai liber și mai critic, a depășit această normă și are alte priorități, interesele personale fiind mai importante decât cele ale statului.

Raportul „realism – romantism”

Realismul apare ca reacție la romantism și este gândit ca antipodul acestuia. Dar, cu toate că are mai multe trăsături care se deosebesc, sunt și unele care se aseamănă, aceste 2 curente literare și artistice, aflându-se nu doar în raport de opoziție, ci și de interacțiune.

Romantism – realism: deosebiri

	Romantismul	**Realismul**
1.	Prezintă personaje excepționale în împrejurări excepționale	Prezintă personaje tipice în împrejurări tipice
2.	Urmărește conflictul dintre ideal și realitate	Urmărește conflictul dintre individ și societate

3.	Idealul romantic, de regulă, este inaccesibil, se află pe alte tărâmuri, în vis, imaginație etc. (este un fel de ”floare albastră”)	Idealul realist este accesibil, e dedus din viața reală și te poate mobiliza pentru a-l atinge
4.	Manifestă interes sporit pentru trecut și pentru țări exotice, pitorești	Manifestă un interes mai mare pentru prezent și pentru țara de baștină a autorului
5.	De regulă, omul nu este determinat de mediu	Omul (modul lui de gândire și de comportament) este determinat de mediu (social, istoric etc.).
6.	Accent se pune pe sensibilitatea subiectivă, pe imaginație, vis, sentimente etc.; mizează pe subiectivism	Accent se pune pe conștiința lucidă care se bazează pe informație din viața reală; mizează pe obiectivism
7.	Baza filosofică - materialismul	Baza filosofică – filosofia idealistă
8.	Stilul romantic se caracterizează prin abuz de ornamente și exces de exagerări colorate	Stilul realist tinde spre o modalitate de redare cât mai simplă și mai clară, pe înțelesul tuturor.
9.	Mizează pe un cititor mai elevat și mai instruit	Mizează pe un auditoriu larg de cititori

Trăsături comune:

1. Și realismul, și romantismul manifestă o atitudine critică față de realitatea cotidiană, însă personajele romantice preferă să evadeze în vis, în universuri imaginare, în țări pitorești și exotice, în trecut, în poveste etc., în timp ce cele realiste o studiază, i se contrapun și luptă cu ea.

2. Și realismul, și romantismul percep realitatea ca pe un proces ce se află într-o permanentă mișcare și transformare și nu static.

3. Realismul a fost influențat de analiza psihologică, specifică romantismului.

În anii 30-40 din secolul al XIX-lea în unele literaturi europene au coexistat elemente din romantism cu cele din realism. Aceasta este perioada când romantismul, ca curent artistic, a început să se retragă, iar realismul, dimpotrivă, să se impună. Din acest motiv, uneori în creația aceluiași scriitor, chiar în aceeași operă, se depistează elemente din ambele: excepțional + tipic, subiectiv + obiectiv, imaginar + real, vis + realitate etc.

Pentru acest fenomen, critica literară a adoptat termenul de **realism romantic**. Acesta se întâlnește în opera lui Stendhal, P. Mérimée, Ch. Dickens, J. Conrad, N. Gogol ș.a.

Printre cele mai frecvente teme și motive ale literaturii realiste sunt acelea care vizează vicierea moravurilor societății, transformările sociale, mai exact, inegalitatea socială, puterea banului, polarizarea socială și materială, dezumanizarea, patima înavuțirii, parvenirea, averea/moștenirea ș.a. Accentul pe critica aspectelor negative ale societății și ale condiției umane a determinat termenul de **realism critic**. Acesta definește anume realismul de la mijlocul și din a II-a jumătate a sec. al XIX-lea, întâlnit în opera lui H. de Balzac, W.M. Thackeray, G. de Maupassant ș.a.

La mijlocul secolului al XIX-lea realismul deseori era considerat o literatură subversivă, o manifestare periculoasă a spiritului de opoziție contra situației social-politice existente, dat fiind faptul că majoritatea scriitorilor realiști criticau ordinea socială și condiția omului în societate și nu-și ascundeau principiile democratice. Unii critici afirmau că a fi realist înseamnă a fi socialist, fapt care nu corespundea adevărului. Mai corect, această afirmație s-ar aplica, în parte, realismului în literatura rusă. Acesta s-a dezvoltat în urma realismului francez și englez, mai extins, în a II-a jumătate a sec. al XIX-lea, si într-o măsură mai mare a fost angajat în lupta socială, chiar contribuind la formarea opiniilor politice.

În sec. XX, în statele fostului bloc socialist, a fost promovat așa-zisul **realism socialist**, o formă de literatură angajată, portavoce a regimului, având ca scop promovarea doctrinei comuniste prin glorificarea luptei revoluționare și a „muncii eroice a poporului", accentul punându-se pe colectivizarea agriculturii și industrializarea țării; toate acestea – pentru educația ideologică în spiritul socialismului. Reprezentanți: M. Gorki, N. Ostrovski, M. Șolohov ș.a.

De asemenea, în sec. XX, în arealul sud-american (în primul rând), se dezvoltă o formă de literatură, denumită **realism magic**: un realism de tip nou, în care fantezia și realitatea, miraculosul și banalul, nu se opun, ci, dimpotrivă, compun un tot întreg, atunci când trecutul precolonial coexistă cu prezentul postindustrial, iar descrierile cele mai realiste se împletesc cu elemente ale supranaturalului și oniricului, cu motive din basme și mituri. Reprezentanți: M.A. Asturias, A. Carpentier, G.G. Marquez.

Naturalismul a apărut ca o replică la subiectivismul și idealizarea din romantism și s-a impus din dorința de a crea o literatură nouă, absolut obiectivă, care să prezinte adevărul gol, fără pudoare, al vieții. S-a considerat varianta de vârf a realismului, radicalizând principiile estetice ale acestuia până la cele mai urâte, cele mai dure și mai brutale aspecte ale realității. A declarat importanța decisivă a laturii biologice în dezvoltarea ființei umane și a anunțat că accentul decisiv în prezentarea personajului literar se va pune pe esența lui care vine de la natură: biologie, fiziologie, ereditate.

În pictură termenii „realism" și „naturalism" deseori se foloseau interschimbabil, cu aceeași încărcătură semantică. De exemplu, pictorul realist G. Courbet a fost criticat și pentru „naturalismul" operelor sale care a șocat morala publică, obișnuită cu imagini mai subtile și mai idealizate.

Raportul "realism – naturalism"

Ca sisteme literare, realismul și naturalismul demonstrează mai multe trăsături comune. În primul rând, ambele pornesc de la obiectivism și zugrăvirea veridică a realității. Dar se depistează și deosebiri. Printre acestea rezumăm:

1. Realismul urmărește, în primul rând, determinismul social. Naturalismul – pe cel biologic, atunci când caracterul și comportamentul personajului e influențat nu atât de mediul social, cât de ereditate, fiziologie, instincte. Astfel, realismul se bazează pe cauzalitatea externă (mediul social), naturalismul – pe cea internă (ereditatea, tot felul de patologii etc.)
2. În realism personajul reprezintă un tip social (burghezul, aristocratul, arivistul, parvenitul etc.), în naturalism – un caz patologic (alcoolicul, istericul, criminalul, taratul etc.); uneori, romanul naturalist parcă reproduce un studiu de caz patologic.
3. Realismul analizează caractere umane, naturalismul prezintă, în primul rând, temperamente umane.
4. Realismul zugrăvește personaje și situații tipice, pe cele mai frecvent întâlnite, cele mai reprezentative. Naturalismul, din intenția de obiectivitate absolută, dorește să prezinte absolut totul, și cel mai, s-ar părea că, nesemnificativ detaliu, parcă să „fotografieze" realitatea, astfel

încât să nu fie omis nimic. Însă, în această abundență de date și fapte pot să nu fie observate acelea care sunt cele mai importante, se poate pierde esențialul.

5. Realismul este interesat nu doar de mediul social în care se manifestă personajele, ci și de psihologia lor. Naturalismul se centrează pe stările fizice, dereglările psihice, manifestările instinctului, accidentele nervoase, cazurile patologice.

6. Criticând viciile realității, realismul, de regulă, nu cade în extreme, nu alunecă în funest; chiar poate prezenta și idealul. Naturalismul însă, accentuând doar pe degradare, mizerie, murdărie, brutalitate, vicii, probleme, prezentate în cel mai dezgolit mod, împărtășește o concepție pesimistă, aproape fatalistă despre existență și om.

Parnasianismul apare în anii 60 din sec. al XIX-lea, perioadă când în Franța proza este foarte populară și influentă, iar poezia aproape este marginalizată. Astfel, unul dintre scopurile acestei școli literare a constat în reabilitarea poeziei în timpul de dominație a romanului.

Raportul ”parnasianism – romantism”

Parnasianismul s-a dezvoltat ca o replică la romantism, și chiar dacă se urmăresc unele similitudini cu acesta, deosebirile sunt mai evidente.

✓ Ca și romanticii, parnasienii sunt preocupați de propriul *eu* în care se retrag. Dar, spre deosebire de romantici, nu apelează la subiectivism, nu practică confesiunea intimă, nu reproduc propriile trăiri, emoții și sentimente, ci mizează, în primul rând, pe impersonalitate.

> L. de Lisle: *”Să-şi plimbe cine-o vrea inima-însângerată*
> *Prin fața ta, o public lipsit de îndurare!*
> *Pentru a cerşi râsul sau mila ta netoată…*
> *De-ar fi să mă înghită pe-o neagră veșnicie*
> *O groapă fără glorie și muta-mi superbie,*
> *Tribut nu ți-aș plăti, nici vis, nici jale-amară,*
> *Viața nu ți-aș da-o distracție să-ți fie*
> *Și n-aș dansa nicicând pe scena ta vulgară.*” (”*Paiațele*”) [1]

Emotivității și exaltării romantice parnasianismul îi contrapune calmul olimpian

✓ Dacă romantismul transforma natura în coparticipant la emoțiile personajului, acordându-i dimensiuni lirice, atunci parnasianismul

urmărește reproducerea aspectului exterior al acesteia, receptând realitatea la nivel senzorial. Peisajul nu mai este cântat ca o stare sufletească, ci ca o realitate obiectivă, apreciată pentru valorile ei plastice cu imagini vizuale de un bogat cromatism, redate descriptiv, cu exactitate, foarte scrupulos.

✓ Romantismul percepe și zugrăvește realitatea ca pe un proces în permanentă mișcare, transformare, creare și distrugere, distrugere și creare, în timp ce parnasianismul, care își caută inspirația în modelele frumuseții antice, în arhetipuri, în frumosul consfințit de veacuri, preferă formele statice, nemișcate. Chiar și atunci când se zugrăvește prezentul, se preferă cadrul static, liniștit, împăcat, dar, în același timp remarcabil, maiestuos, precum în poezia ”*Elefanții*” de Leconte de Lisle: falnicele animale au trecut, și totul a rămas așa cum a fost până la ele.

✓ Romantismul a promovat principiul libertății absolute în artă, parnasianismul însă l-a respins, considerând că acesta duce la neglijarea formei operei de artă, căreia i-a dat prioritate.

Raportul ”parnasianism – naturalism”

Cu naturalismul parnasianismul se afla nu doar în relație de opoziție, ci și de continuitate.

✓ Parnasianismul exclude preocuparea pentru aspectele sociale ale vieții, specifică realismului și naturalismului, detașându-se de problemele lumii exterioare. Astfel, dacă naturalismul urmărește o cât mai mare apropiere de realitate în manifestările ei cele mai vulnerabile și urâte, până la biologic și fiziologic, pentru a o reflecta minuțios și exact în opera sa, atunci parnasienii doresc să evadeze din această realitate cu problemele ei, evitând orice aspect de ordin social. Se retrag în propriul *eu*, însă nu în cel subiectiv, ci în cel impersonal.

✓ Ca si naturalismul, parnasianismul proclamă impersonalitatea în artă, doar că punctul lor de plecare/argumentul este diferit. Scriitorul naturalist se vede asemenea unui medic, însărcinat cu misiunea de a diseca plăgile societății, fără a formula judecăți personale. Cel parnasian, în funcție de caz, poate recurge la meditații filosofice generale, dar refuză să-și deschidă sufletul mulțimii pe care o disprețuiește, demonstrând, în felul acesta, un fel de aristocratism intelectual. De exemplu, prin operele sale Leconte de Lisle a acuzat poezia care se conformează gustului mediocru al unui public fără educație estetică.

✓ Ca si naturalismul, parnasianismul reproduce minuțios, în detalii, aspectele exterioare ale vieții, dar dacă naturalismul urmărește, în primul rând, urâtul, dezgustătorul, brutalul, atunci parnasianismul dimpotrivă, caută cele mai frumoase manifestări ale naturii și/sau ale geniului uman.

✓ Mișcarea științifică a timpului i-a influențat nu doar pe naturaliști, ci și pe parnasieni prin dorința de a transpune în creație principiile științei, prin efortul de a apropia arta de știință. În felul acesta, atât parnasianismul, cât și naturalismul au ignorat imaginația și afectivitatea omului de artă.

În plan literar, **estetismul** a apărut în opoziție cu *naturalismul* care și-a propus să prezinte viața și omul până la cele mai urâte și brutale detalii și chiar cu realismul care s-a inspirat din realitatea obiectivă cotidiană, zugrăvind-o așa cum este, sub toate aspectele ei, urmărind, ca finalitate, scopul educativ și, punând, în felul acesta, arta în serviciul unor idealuri extraestetice: sociale, ideologice, morale etc. Estetismul demonstrează o orientare antiacademică, antiprozaică, antinaturalistă și antiutilitaristă. În *Dicționar de idei literare* Adrian Marino menționează că *omul estetic (homo aestheticus)* este gratuit și necomercial, el nu gândește în termeni de profit și pierdere, atitudinile lui sunt dezinteresate, pentru el mijlocul devine scop în sine, iar satisfacția și bucuria obiectelor nu se confundă cu posesiunea lor [2, p. 626].

Estetismul demonstrează mau multe similitudini cu simbolismul și parnasianismul. Ca și acestea, se include în tipul de „*artă pentru artă*”, adică al artei pure, opuse oricărei utilități, inclusiv celei morale, având ca scop crearea frumosului dezinteresat. Sensul frumuseții trebuie să domine și chiar să șteargă orice altă considerație, „frumosul” reprezentând principalul adevăr, acesta fiind mai presus decât toate preocupările de ordin moral sau comunitar Estetismul și parnasianismul se apropie și prin atenția deosebită, acordată formei și stilului operei de artă și este, mai degrabă, un fenomen elitist, îndepărtat de păturile largi ale societății. Ambele mizează pe un aristocratism estetic, considerând că Arta și Artistul sunt superiori mulțimii și creând doar pentru acei care-i vor putea înțelege, pentru egalii lor.

Referințe bibliografice

1. LISLE, Lecont de (2021) – *Paiațele* [Accesat: 10.06.2022]. Disponibil: https://revistaderecenzii.com/2021/07/17/
2. MARINO, Adrian (1973) – *Dicționar de idei literare. Vol.1*. București, Editura Eminescu, 1090 p.
3. NIETZSCHE, Friedrich (2018) – *Naşterea tragediei*, București, Cartex, 160 p.
4. PAVLICENCU, Sergiu (2001) - *Tranziția în literatură*, Chișinău, Centrul editorial USM, 88 p.